

บทคัดย่อ

จากการที่ป่าห้วยขาแข้งเป็นศูนย์รวมความหลากหลายพรรณพืชและพันธุ์สัตว์ ประกอบด้วยทั้งพรรณพืชและพันธุ์สัตว์ทั้ง 4 ภูมิภาค คือ ภูมิภาคซุนดาอิก (Sundaic) ภูมิภาคอินโด-เบอรัมมิต (Indo-Bumese) ภูมิภาคอินโด-ไชนิส (Indo-Chinese) และภูมิภาคไซโน-หิมาลัยอัน (Sino-Himalayan) ทำให้พบสังคมป่าเกือบทุกชนิดโดยเฉพาะป่าดิบเขา ป่าดิบชื้น ป่าดิบแล้ง ที่เป็นแหล่งต้นน้ำที่สำคัญของประเทศ

สถานีพัฒนาและส่งเสริมการอนุรักษ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ได้จัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ.2545 โดยมีวัตถุประสงค์ ในการเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจ ให้เกิดความตระหนักและมีจิตสำนึกที่ดีเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและคุณค่าของมรดกโลกห้วยขาแข้ง แก่เยาวชนและชุมชนรอบผืนป่าห้วยขาแข้ง รวมทั้งเยาวชนและประชาชนทั่วไป ผ่านการสื่อความหมายและคุณค่าของธรรมชาติ

โครงการ การจัดการเรียนรู้วิถีชีวิตชุมชนที่สัมพันธ์กับป่าห้วยขาแข้ง มีวัตถุประสงค์เพื่อหาแนวทางการจัดการเรียนรู้วิถีชีวิตชุมชนที่สัมพันธ์กับป่าห้วยขาแข้ง อย่างมีส่วนร่วมของสถานีพัฒนาและส่งเสริมการอนุรักษ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง โรงเรียน และชุมชนในพื้นที่ โดยมีกลุ่มเป้าหมายเป็นเด็กเยาวชนในตำบลระบำ คือ หมู่ที่ 2 บ้านห้วยวัง หมู่ที่ 11 บ้านอ่างห้วยดง ในเขตบริการโรงเรียนบึงอ้ายเจียม หมู่ที่ 9 บ้านบึงเจริญ หมู่ที่ 10 บ้านไผ่งาม หมู่ที่ 14 บ้านเขาเขียว ในเขตบริการโรงเรียนห้วยขาแข้งวิทยาคม

การศึกษามีทั้งเนื้อหา คือ ระบบนิเวศป่าห้วยขาแข้ง และ ระบบชุมชน ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่อพยพมาจากหลากหลายพื้นที่ หลากหลายวัฒนธรรม เข้ามาเปิดพื้นที่ทำกินในเขตกันชนห้วยขาแข้งซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีทรัพยากรธรรมชาติสมบูรณ์ ทั้งที่ดินทำกิน แหล่งน้ำและป่าชุมชน รายได้ของคนในชุมชนมาจากการทำไร่ข้าวโพด อ้อย มันสำปะหลัง รับจ้าง หาปลา การเก็บหาของป่าขาย ซึ่งเชื่อมโยงมาถึงการจัดการเรียนรู้ ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นการเรียนรู้ผ่านกระบวนการค่าย แต่การเรียนรู้มีมากกว่าการจัดค่าย ค่ายเป็นเพียงเครื่องมือหนึ่งเท่านั้น จากบทเรียนของหน่วยงานและองค์กรในพื้นที่ มองการเรียนรู้ 2 ประเด็นคือ 1) การเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ การสัมผัสด้วยตนเอง 2) การมีส่วนร่วม ซึ่งมี 3 กลุ่ม คือ เจ้าหน้าที่สถานีพัฒนาและส่งเสริมการอนุรักษ์สัตว์ป่าฯ โรงเรียน และชุมชน ซึ่งในส่วนของเจ้าหน้าที่เป็นของภารกิจหน้าที่ ส่งเสริม สื่อสารเรื่องทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ส่วนโรงเรียนเป็นการให้เด็กเรียนรู้บ้านตนเองที่อยู่ในเขตกันชนรอบผืนป่าห้วยขาแข้ง เพื่อเข้าใจการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับพื้นที่ ช่วยกันดูแลรักษาป่าให้เกิดการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน ซึ่งอาจเป็นหลักสูตรท้องถิ่นหรือเป็นกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน ส่วนชุมชนเป็นเรื่องของวิถีชีวิตความเป็นอยู่การทำมาหากิน รวมถึงวัฒนธรรมประเพณี

โดยมีการสร้างความรู้เกี่ยวกับวิถีชุมชนของพื้นที่ร่วมกันของแกนนำชุมชนและเจ้าหน้าที่สถานีพัฒนาฯ เช่นความรู้เกี่ยวกับการป้องกันไฟป่าดูแลรักษาป่า และฟื้นฟูป่าชุมชนที่เชื่อมโยงไปถึงแหล่งน้ำของชุมชน เป็นต้น จากการที่นักวิจัยได้รับความรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศจากผู้ทรงคุณวุฒิ และได้นำความรู้ทางวิชาการมาสร้างความรู้เกี่ยวกับนิเวศป่าห้วยขาแข้งในพื้นที่ตำบลระบำ อำเภอลานสักร่วมกัน ซึ่งความรู้ทั้งวิถีชีวิตชุมชนและนิเวศป่าห้วยขาแข้ง ทำให้ขยายเนื้อหาในการสื่อความหมายได้ใกล้ตัวและกว้างขึ้น โดยมีชาวบ้านเป็นผู้ถ่ายทอดวิถีชุมชนและเจ้าหน้าที่เป็นผู้สื่อความหมายธรรมชาติให้เห็นความสัมพันธ์เชื่อมโยงป่าห้วยขาแข้ง ที่มีความสำคัญต่อชุมชนทั้งวิถีชีวิตความเป็นอยู่และการทำมาหากิน

ปัจจัยที่เอื้อในการจัดการเรียนรู้วิถีชีวิตชุมชนที่สัมพันธ์กับป่าห้วยขาแข้งอย่างมีส่วนร่วมคือการจัดการความรู้วิถีชุมชนของแกนนำชุมชนร่วมกับเจ้าหน้าที่ และการสร้างความรู้ในพื้นที่เกี่ยวกับนิเวศป่าห้วยขาแข้งด้วยการนำความรู้ทางวิชาการไปใช้สร้างความรู้ของตนเองจากสิ่งที่พบเห็นในพื้นที่ได้สร้างความมั่นใจให้กับเจ้าหน้าที่ ทำให้สื่อความหมายธรรมชาติที่ใกล้ตัวได้กว้างขึ้น โดยมีชาวบ้านเป็นผู้ถ่ายทอดวิถีชุมชนและเจ้าหน้าที่เป็นผู้สื่อความหมายธรรมชาติให้เห็นความสัมพันธ์เชื่อมโยงป่าห้วยขาแข้ง ที่มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่และการทำมาหากินของคนในชุมชน นอกจากนี้การเรียนรู้ร่วมกันของทีมนักวิจัยอย่างต่อเนื่อง ทั้งก่อนทำ ระหว่างทำและสรุปบทเรียนหลังทำกิจกรรม ส่งผลให้มีการใช้ความรู้ในการทำงาน โดยให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมและความสัมพันธ์ของเจ้าหน้าที่ ชุมชนและครู

เงื่อนไขคือในพื้นที่มีหลายหน่วยงานที่ทำงานกับชุมชน การจัดการเรียนรู้ยังอยู่ในกลุ่มเด็กเยาวชน โดยมีผู้นำ คนในชุมชน โรงเรียนและหน่วยงานเข้ามามีส่วนร่วม ทุกหน่วยงานที่ทำงานในพื้นที่กับชุมชนควรกำหนดเป้าหมายการพัฒนาและทำแผนพัฒนาในพื้นที่เขตกันชนร่วมกัน โดยมีวัตถุประสงค์การขับเคลื่อนกิจกรรมพัฒนา คือให้เรียนรู้ถึงความสัมพันธ์เชื่อมโยงของวิถีชีวิตชุมชนกับป่าห้วยขาแข้งร่วมกัน

ส่วนการจัดการเรียนรู้ให้เด็กเยาวชนรอบผืนป่าร่วมกันของเจ้าหน้าที่ โรงเรียนและชุมชนควรจะมีสถานการณ์ในพื้นที่เป็นตัวตั้ง ช่วยกันวิเคราะห์บริบทและสถานการณ์แล้วค่อยออกแบบร่วมกัน ที่สำคัญคือต้องจัดการเรียนรู้ให้เด็กเยาวชนกลุ่มนี้อย่างต่อเนื่อง กระบวนการค่ายเป็นเพียงเครื่องมือหนึ่งในการจัดการเรียนรู้เท่านั้น ซึ่งอาจจะมีการเรียนรู้แบบอื่น เช่นหลักสูตรท้องถิ่นหรือกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนในโรงเรียน ส่วนชุมชนเป็นเรื่องของวิถีชีวิตความเป็นอยู่การทำมาหากิน ทั้งด้านทรัพยากร เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมประเพณี และรวมถึงการศึกษาเรียนรู้ทั้งของเด็กเยาวชนและคนในชุมชน ที่ครอบครัวและชุมชนต้องร่วมมือกันจัดการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรง และร่วมมือกับโรงเรียนและหน่วยงานในการจัดการเรียนรู้ ในโครงสร้างหรือกลไกที่มีอยู่